

С. М. Косяк

АКТ ЗЛУКИ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПАМ'ЯТТЄВИХ СМИСЛІВ

У статті, на прикладі окремо взятого історичного факту (Акту Злуки), здійснено спробу аналізу і поєднання теоретичних студій з дослідження пам'яті та втілення деяких практик комеморації.

Ключові слова: пам'ять, контрпам'ять, Акт Злуки, консолідація, комеморація, українська нація.

Для українців, століттями позбавлених своєї власної державності й розірваних на частини між сусідніми країнами, проблема соборності завжди була особливо болючою та неймовірно складною. Незважаючи на численні лиха та труднощі, що випали на долю нашого народу, ідея всеукраїнської єдності ніколи не полишала його.

Головною ознакою зрілої держави і формою існування сучасних націй є консолідованість суспільства. У наш час Україна проходить непростий і суперечливий шлях свого становлення. Розбудова нашої держави неможлива без консолідації, складного за етнічною та соціальною структурою, сучасного українського суспільства. Консолідація суспільства розуміється як його об'єднання для досягнення спільних цілей. Одним із важливих чинників суспільної консолідації виступає наявність інтегративної (об'єднавчої) ідеології.

Пошук сучасної консолідаційної моделі, нових символів єднання держави лежить у площині сформованих традицій суспільства, його цінностей, національної історії. Вагоме значення для національного державотворення має проголошення 22 січня 1919 р. у Києві, Акту Злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки. Тому задекларована тема дослідження є значимою та актуальною.

Метою нашої розвідки є дослідження використання концепту пам'яті як комомерації, тобто способу об'єднання спільноти.

Історичний дискурс проблеми проголошення соборності українських земель досить репрезентативний. Це праці В. Винниченка [1], П. Гая-Нижника [2], А. Киридон [3], М. Литвина і К. Науменка [4], П. Мірчука [5], О. Рубльова і О. Реєнт [6], Л. Скорич [7], Д. Яневського [8]. Ця подія, що набула символічного значення, розглядається в контексті національно-визвольної боротьби 1917 – 1920 рр. і менше уваги приділено інтерпретації проблеми пам'яті про минуле.

Нагадаємо, що у результаті революції в Росії та розпаду Австро-Угорської імперії постали дві українські держави: Українська Народна Республіка (УНР), 7 листопада 1917 р. та Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР), 9 листопада 1918 р. 1 грудня 1918 р. уряд ЗУНР підписав передвступну угоду з Директорією УНР про об'єднання республік у одну державу у Фастові, а 3 січня

1919 р. її ратифіковано в Станіславі. Урочистий Акт Злуки було виголошено 22 січня 1919 р. у Києві на Софіївському майдані та засвідчений Універсалом про об'єднання УНР і ЗУНР в єдину Велику Україну. Ця урочиста акція зібрала на майдані тисячі мешканців столиці, військові частини, духовенство Української православної церкви на чолі з архієпископом Агапітом і єпископами які відслужили службу Божу, членів Директорії, уряду УНР та делегації ЗУНР.

Урочистості розпочалися виступом міністра закордонних справ ЗУНР Л. Цигельського, який зачитав ухвалу Національної Ради вищого законодавчого органу республіки про возз'єднання і передав її голові Директорії В. Винниченку. Універсал УНР проголосив член Директорії Ф. Швець. У ньому проголошувалося: « Директорія оповіщає народ український про велику подію в історії землі нашої Української, 3-го січня 1919 року в м. Станіславі Українська Національна Рада ... торжественно проголосила злуку Західної Української Республіки з Наддніпрянською Українською Народною Республікою в одноцільну суверенну Народну Республіку... Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України... Однині народ український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними зусиллями своїх синів будувати нероздільну самостійну державу» [3, с. 229].

Отже, 22 січня 1919 р. стверджувалось об'єднання двох українських держав у єдину соборну Українську державу. Більшість дослідників наголошують, що Акт Злуки був історично обумовленим і спирався на споконвічну мрію українського народу про незалежну, соборну, національну державу. Він став могутнім виявом волі українців до етнічної і територіальної єдності, свідченням їхньої динамічної самоідентифікації, становлення політичної нації. Ідея соборності українських земель набула державного статусу, в наступні десятиліття залишалась інтегральним чинником і чи не єдиним несуперечливим положенням програмних цілей усіх течій національно-визвольного руху. Вперше за багатовікову історію було здійснено реальний крок до об'єднання українських земель, що вплинуло на подальші національно-політичні процеси в Україні.

На жаль, тогочасні внутрішні недоліки українського національного руху та міжнародні політико-правові реалії не дали можливості утвердитися соборній Українській державі.

У наш час, в умовах пошуку нових символів єднання держави, увага істориків, політиків і суспільства загалом звертається до подій минулого які несли в собі ідеї єдності та соборності. У цьому сенсі вагоме значення для національного державотворення має Акт соборності 1919 р. Згідно з Указом Президента України «Про день соборності України» від 21 січня 1999 р. № 42/99, «.. враховуючи велике політичне та історичне значення об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки для утворення єдиної (соборної) української держави», в Україні офіційно відзначається День соборності. Відтак спостерігається своєрідне «винаходження традиції», яке, за твердженням Е. Гобсбаума, означає «низку практик...символічного характеру, звичай, обумовлених прямо чи опосередковано прийнятими правилами, які на-

магаються прищепити певні цінності й норми поведінки через повторюваність, що автоматично означає зв'язок з минулим» [9, с. 13]. Він виокремлює такі типи традицій, підкреслюючи, що вони «взаємонакладаються»:

а) ті, що встановлюють або символізують соціальну єдність..;

б) ті, що встановлюють або легітимізують інституції, статус чи владні зв'язки;

в) ті, чиєю головною метою була соціалізація, прищеплення переконань, систем цінностей і правил поведінки [9, с. 22].

Найпоширенішим, на думку дослідника є тип (а), інші типи він пропонує «вважати ... похідними від почуття ідентифікації зі «спільнотою» та/або з інституціями, котрі репрезентують, виражають чи символізують її як націю» [9, с. 23]. На думку професора А.Киридон, у випадку реанімування Акту соборності українських земель в умовах розбудови незалежної держави, можна говорити про переважання типу (а) в площині частини суспільства, але водночас – про переважання типу (б) у вимірі влади [3, с. 230]. Важливо пам'ятати, що структурування минулого відбувається у певній ціннісній ретроспективі. Інтерпретування минулого залежить від контексту та суб'єктів-інтерпретаторів, від часу й простору, від норм і цінностей конкретного суспільства. Внаслідок зміни ставлення до минулого змінюється й сам спосіб конструювання історичної реальності. У такому контексті основного значення набуває проблема пам'яті про минуле [3, с. 230].

Останнім часом питання пам'яті (національної, історичної, колективної тощо) стало предметом численних досліджень. І це зрозуміло, адже Україна переживає складний процес пошуку національної ідентичності, формування національної свідомості українського народу. А основним чинником цього процесу є пам'ять. Саме завдяки спільному минулому, перемогам і поразкам пращурів, спільним героям, місцям пам'яті тощо сучасні покоління відтворюють власний історичний досвід, і таким чином нація усвідомлює свою сутність і духовність. Саме національна, колективна пам'ять впливає на сучасний пошук ідентичності, вона ніби з минулого керує сучасним і майбутнім, впливає на перебіг подій. Як зазначає у своєму дослідженні О. Трегуб, «саме ... пам'ять є тим генетичним кодом нації, розшифрування якого може вказати на притаманні нації схильності, слабкі та сильні сторони, визначити доречні та необхідні шляхи розвитку» [10, с. 25].

Отже, пам'ять є складним суспільним феноменом, актуалізованим сьогодні різними дискурсами. Ще у 1925 р. французький соціолог М. Хальбвакс у роботі «Соціальні рамки пам'яті» запропонував розглядати пам'ять як колективний соціальний феномен, який він назвав «колективною пам'яттю» [11, с. 38]. Він доводив, що існує два види пам'яті: індивідуальна і колективна, причому друга обумовлює першу. Індивідуальна пам'ять можлива завдяки наявності колективної, втіленої в традиціях, соціальних інститутах тощо, а соціальне середовище впорядковує спогади в просторі і в часі, служить джерелом як самих спогадів, так і понять, в яких вони фіксуються [11, с. 41].

Польська дослідниця Б. Шацька зазначає, що науковці по-різному розуміють і визначають колективну пам'ять: одні керуються власне поняттям – колективна пам'ять, інші – суспільна, культурна чи історична, треті – наполягають на тому, щоб говорити не про пам'ять, а про «пам'ятання», дехто послуговується означенням «історична свідомість...» [12, с. 18–19].

Слід зазначити, що вшанування тієї чи іншої події значною мірою залежить не лише від самої події, а й від того, яке значення їй буде надане згодом, зокрема офіційним дискурсом. Зміна в трактуванні певних подій спостерігається також зі зміною суспільно-політичної ситуації та методологічних підходів. Важливо також враховувати вплив владних структур на формування відповідних канонів історичної науки, практику комеморацій, ставлення до подій чи явищ. Підкреслимо, що вплив влади на колективну / соціальну пам'ять, або формування «політики пам'яті» здійснюється як цілеспрямована стратегія проектування минулого. Таке конструювання не завжди має характер маніпулювання, але завжди, орієнтуючись на перспективи майбутнього, створює певну модель минулого, яку П. Рікер визначає як «нав'язану пам'ять і дозволена історію» [13, с. 125].

В умовах функціонування «політики пам'яті» знання про минуле ідеологізується. Конструювання історичної реальності за такого підходу передбачає встановлення лише певних подій минулого, котрі «запам'ятовуються», інші, навпаки, навмисне «не запам'ятовуються».

Ідеологія-пам'ять, яка у формалізованому вимірі прирівнюється до «політики пам'яті», позначає орієнтири в минулому, визначає варті уваги чи увічнення події минулого, конструює «місця пам'яті». Так, в умовах імперського панування ідеологія-пам'ять може зберігати суто офіційний характер, вона здебільшого малопопулярна серед населення, проте може бути сприйнятою суспільством на рівні переконань, втілення і конструювання пам'яті за визначеним зразком.

Механізм формування пам'яті має двоїстий характер. З одного боку, йдеться про конструювання колективної пам'яті офіційним дискурсом та встановленою практикою комеморацій. Пам'ять формується як відрефлексована реальність соціального досвіду. З іншого боку, можна говорити про самоформування в процесі запам'ятовування, відбору й відкладання інформації. Іноді цей процес самоформування може розділитися під впливом офіційного дискурсу, а іноді передаватись як контрпам'ять. За визначенням Я. Зерубавель, «контрпам'ять – це альтернативна оповідна модель пам'яті, яка суперечить загальній оповідній конструкції й існує всупереч переважаючому пануванню останньої» [14, с. 87].

Задекларована тема дослідження спонукає до рефлексій щодо ідеї соборності українських земель, реалізованої 22 січня 1919 р. (проголошення Акту Злуки УНР і ЗУНР), та актуалізації ідеї легітимації соборності іншого етапу етнонаціонального існування – 1939 р. В історичній науці відтворення подій 22 січня 1919 р. пройшло складний і неоднозначний шлях, було насичене варі-

ативним дефініюванням та смисловою акцентуацією. Зокрема у радянській історіографії, для якої період національно-визвольної боротьби 1917 – 1920 рр. був досить подразливим і своєрідно маркованим. Йшлося лише про возз'єднання західноукраїнських земель з радянською Україною 1939 р., у той же час замовчувався Акт соборності 1919 р.

В умовах перебудови поступово розпочинається процес «ліквідації білих плям в історії». Із проголошенням незалежності України спостерігається реставрація та оновлена інтерпретація минулого взагалі та подій січня 1919 р. зокрема. Йде процес упровадження в науковий обіг та осмислення історичних джерел, реконструкція пам'яток. Ідея соборності українських земель набула державного статусу. З січня 1999 р. в Україні відзначається День соборності. І в наступні десятиліття ідея соборності залишається інтегральним чинником і одним з небагатьох неконтрверсійних положень різних течій національного руху.

У роки розбудови незалежної України відбувається зміна формату пам'яті й контрпам'яті щодо Акту Злуки 1919 р. Йдеться про переформатування дискурсу пам'яті в умовах посиленої уваги до минулого та оприлюднення альтернативних версій. В умовах активізації національних рухів виникають «ментальні лакуни» в свідомості, породжені ідеями «докорінної відмінності», «великого розриву», які культивуються народами, що звільнилися від колоніальної залежності [14, с. 88]. Колишня контрпам'ять перетворюється на пам'ять і завдяки затребуваності націоналістичними силами, витісняє колишню імперську ідеологію – пам'ять. Водночас, на думку А. Киридон, постання в подальшому контраверсійних моделей пам'яті породжується не лише владним дискурсом, який, безумовно впливає на формування образу минулого, а й тим фактом, що контрпам'ять в умовах імперії існує не лише як опозиція офіційній пам'яті, а й як опозиція колективної пам'яті частини суспільства [3, с. 235].

В історичній пам'яті постійно відбуваються процеси переорієнтації минулого (передусім в інтересах домінуючих соціальних сил), які неминуче супроводжуються його прикрашанням – міфологізацією. «Розколота соціальна пам'ять» сповнена протиріч, різночитань, суперечливих думок про одні й ті ж події. Одним з механізмів замирення з минулим є розширення меж пам'яті за рахунок включення альтернативної інформації про минуле. А перекодування минулого потребує уважної, наполегливої й кропіткої роботи.

На підставі аналізу історичної події – проголошення Акту соборності українських земель, можемо висловити припущення, що завдяки історичній пам'яті та реабілітації контрпам'яті, реанімується колективне пригадування і це надає колективній пам'яті нового імпульсу, служить поштовхом до подальших змін. У наш час, в епоху глобалізації та формування нового світового порядку, ідея Соборності має розширитись і поглибитись за межі лише державно-територіальної єдності до усвідомлення кожним українцем планетарної Соборності українського духу, загальної Соборності української нації.

Список використаних джерел

1. Винниченко В. Відродження нації. Ч. III. / В. Винниченко. – Київ; Відень, 1920. – 542 с.
2. Гай-Нижник П. Акт Злуки УНР і ЗУНР: втілення і крах ідеалу Соборної України / П. Гай-Нижник // Історичний календар 2010. – Вип. 13. – К. : 2009. – С. 17–27.
3. Киридон А. Гетеротипії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті / А. Киридон. – К. : Ніка-Центр, 2016. – 320 с.
4. Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1998. – 488 с.
5. Мірчук П. Українська Державність 1917 – 1920 / П. Мірчук. – Філадельфія, 1967. – 400 с.
6. Рубльов О. Українські визвольні змагання 1917 – 1921 рр. / О. Реєнт, О. Рубльов. – К. : 1999. – 318 с.
7. Скорич Л. УНР і ЗУНР: військово-політичне співробітництво у 1918 – 1919 рр.: дис. ... канд. іст. наук ; 20.02.22 / Л. Скорич. – Львів, 2007. – 178 с.
8. Яневський Д. Політичні системи України 1917 – 1920 років: спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К. : Дух і Літера, 2003. – 767 с.
9. Винайдення традиції / за ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера ; пер. з англ. – 2-ге вид. випр. – К. : Ніка-Центр, 2010. – (Сер. «Зміна парадигми»). – 448 с.
10. Трегуб О. Історична пам'ять як засіб мобілізації національної свідомості / О. Трегуб // Магістеріум. Політичні студії. – К., 2008. – Вип. 31. – С. 25–29.
11. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / М. Хальбвакс ; [пер. с фр. и вступительная статья С. Зенина]. – М. : Новое издательство, 2007. – 348 с.
12. Шацька Б. Минуле – пам'ять – міт / Б. Шацька ; пер. з пол. – Чернівці : Книги ХХІ, 2011. – 248 с.
13. Рикер П. Память, история, забвение / П. Рикер [пер. с фр.]. – М. : Изд-во гуманитарной литературы, 2004. – 728 с.
14. Зерубавель Я. Динамика коллективной памяти / Я. Зерубавель // Ab Imperio. – Казань, 2004. – № 3. – С. 71–94.

References

1. Vynnychenko V. Vidrozhennia natsii. Ch. III. / V. Vynnychenko. – Kyiv; Viden, 1920. – 542 s.
2. Hai-Nyzhnyk P. Akt Zluky UNR i ZUNR: vtilennia i krakh idealu Sobornoj Ukrainy / P. Hai-Nyzhnyk // Istorychnyi kalendar 2010. – Vyp. 13. – K. : 2009. – S. 17–27.
3. Kyrydon A. Heterotypii pam'iaty: Teoretyko-metodolohichni problemy studii pam'iaty / A. Kyrydon. – K. : Nika-Tsentr, 2016. – 320 s.
4. Lytvyn M. Ukrainsko-polska viina 1918 – 1919 rr. / M. Lytvyn, K. Naumenko. – Lviv, 1998. – 488 s.
5. Mirchuk P. Ukrainaska Derzhavnist 1917 – 1920 / P. Mirchuk. – Filadelfia, 1967. – 400 s.
6. Rublov O. Ukrainski vyzvolni zmahannia 1917 – 1921 rr. / O. Reient, O. Rublov. – K. : 1999. – 318 s.
7. Skorych L. UNR i ZUNR: viiskovo-politychne spivrobotnytstvo u 1918 – 1919 rr. : dys. ... kand. ist. nauk ; 20.02.22 / L. Skorych. – Lviv, 2007. – 178 s.

8. Ianevskiy D. Politychni systemy Ukrainy 1917 – 1920 rokiv: sproby tvorennia i prychny porazky / D. Yanevskiy. – K. : Dukh i Litera, 2003. – 767 s.
9. Vynaidennia tradytsii / za red. E. Hobsbauma ta T. Reindzhera ; per. z anhl. – 2-he vyd. vypr. – K. : Nika-Tsentr, 2010. – (Ser. «Zmina paradyhmy»). – 448 s.
10. Trehub O. Istorychna pam'iat yak zasib mobilizatsii natsionalnoi svi-domosti / O. Trehub // Mahistsrium. Politychni studii. – K., 2008. – Vyp. 31. – S. 25–29.
11. Khalbvaks M. Sotsyalnye ramky pamiaty / M. Khalbvaks ; [Per. s fr. y vstupytelnaia statia S. Zenyna]. – M. : Novoe yzdatelstvo, 2007. – 348 s.
12. Shatska B. Mynule – pam'iat – mit / B. Shatska ; per. z pol. – Chernivtsi : Knyhy XXI, 2011. – 248 s.
13. Ryker P. Pamiat, ystoria, zabvenye. / P. Ryker ; [per. s fr.]. – M. : Yzd-vo humanitarnoi lyteratury, 2004. – 728 s.
14. Zerubavel Ia. Dynamyka kollektivnoi pamiaty / Ia. Zerubavel // Ab smperio. – Kazan, 2004. – № 3. – S. 71–94.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2017 р.

С. М. Косяк

АКТ СОБОРНОСТИ: ИНТЕРПРЕТАЦИЯ СМЫСЛОВ ПАМЯТИ

В статье, на примере отдельно взятого исторического факта (Акта Соборности), предпринято попытку объединения теоретических студий исследования памяти и воплощения некоторых практик коммеморации.

Ключевые слова: *память, контрпамять, Акт Соборности, консолидация, коммеморация, украинская нация.*

S. Kosiak

UNIFICATION ACT: INTERPRETING MEMORY MEANINGS

In the article, on the example of a separately taken historical fact (Unification Act), an attempt is made to unite theoretical studios of memory research and embodiment of some practices of commemoration.

Keywords: *memory, countermemory, Unification Act, consolidation, commemoration, Ukrainian nation.*